

Onderzoek naar religieus en levensbeschouwelijk
geïnspireerde solidariteit in de welvaartsstaat

Sint-Kamillus Bierbeek

Case study rapport

Dries Ver Elst, Sarah Maes

Stijn Oosterlynck, Patrick Loobuyck, Mieke Schrooten,

Bert Broeckaert, Peter Raeymaeckers

16/02/2024

Dit rapport maakt onderdeel uit van het SOLIGION project, een onderzoek naar religieus en levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteit in de welvaartsstaat.

Dit project wordt gedragen door onderzoekers aan de Universiteit Antwerpen, UGent en KU Leuven, en verrijkt door de bijdrage van organisaties uit het Vlaamse middenveld.

Het onderzoek loopt tot eind september 2024 en wordt uitgevoerd met steun van de Vlaamse overheid (FWO-SBO).

Voor meer informatie over dit onderzoeksproject, check onze website: www.soligion.be

Inhoudstafel

Inleiding	4
Beschrijving van de case: Sint-Kamillus	6
Geschiedenis	6
Vandaag	9
Analyse	12
Religie en levensbeschouwing.....	12
Solidariteit in Sint-Kamillus	16
Burgerschap in Sint-Kamillus.....	24
Besluit.....	31
Over Soligion	33

Inleiding

Religieus en levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteitsinitiatieven (RLS'en) hebben in België een lange geschiedenis. Waar in veel onderzoek nieuwe, kleine initiatieven centraal staan, wordt soms over het hoofd gezien dat ook een aantal van de grotere organisaties in het welzijnslandschap levensbeschouwelijke roots hebben. Zij komen meestal uit de katholieke zuil en startten als kleinere initiatieven die later tot gevestigde spelers en overheidspartners zijn uitgegroeid. Een deel van deze initiatieven zette bij hun oprichting bepaalde noden op de kaart, die later als formele rechten in de structuur van de welvaartsstaat zijn opgenomen. Dat is ook het geval voor de congregatie van de Broeders van Liefde, die aan de oorsprong ligt van het psychiatrisch ziekenhuis Sint-Kamillus dat we in dit rapport als casus behandelen. De activiteiten van de Broeders van Liefde in de psychische gezondheidszorg startten als aanklacht tegen de behandeling van psychisch kwetsbare mensen in de vroege 19^e eeuw. Op basis van een eigen religieus geïnspireerde visie bouwden ze een alternatief psychiatrisch zorgaanbod uit en speelden een belangrijke rol in de wettelijke verankering van die zorg. Ze zijn tot op vandaag een belangrijke speler in de psychiatrie in België.

De Broeders van Liefde richtten Sint-Kamillus op in het interbellum. Door veranderingen in de samenleving en de zorgsector heeft het ziekenhuis verschillende transformaties doorgemaakt. Het vertalen van de erfenis van de Broeders van Liefde naar een hedendaagse context is niet altijd een gemakkelijke evenwichtsoefening. Hoe kunnen ze de steeds hogere eisen om efficiënt en met beperkte middelen te werken, invullen op een manier die versterkend en niet belemmerend werkt voor wat zij als warme, persoonlijke zorg en naastenliefde omschrijven? En welke rol kan de katholieke achtergrond van de organisatie spelen wanneer veel personeelsleden en patiënten zich niet langer als dusdanig identificeren?

Een case studie laat toe om in de diepte te kijken naar één initiatief of organisatie, en bepaalde dynamieken en aspecten uitgebreider te beschrijven. In dit rapport kijken we naar Sint-Kamillus vanuit een specifiek perspectief. We gaan na welke rollen burgers via Sint-Kamillus opnemen in de realisatie van het recht op gezondheid, hoe ze daarbij eigen elementen binnenbrengen in het Belgisch welvaartsregime en hoe die zich verhouden tot een aantal centrale uitgangspunten van dat welvaartsregime. Daarbij hebben we ook aandacht voor hoe Sint-Kamillus zich positioneert in verhouding tot andere actoren in verschillende domeinen van de samenleving: de lokale overheidsinstellingen, andere middenveldorganisaties, individuele burgers en marktdynamieken. In het analytische luik staan we ook stil bij de rol die levensbeschouwing en religie hierin spelen, en hoe solidariteit binnen Sint-Kamillus vorm krijgt.

Deze casus komt uit ons onderzoek in en rond de stad Leuven. **Leuven** is relatief uniek in Vlaanderen door de hoge concentratie van studenten, waaronder ook heel wat internationale studenten. Dit zorgt voor een dynamische populatie, divers op levensbeschouwelijk, talig en cultureel vlak, met een groot aantal hoogopgeleiden. De stad is klein, met een totale oppervlakte van 56,63 vierkante kilometer en een stadscentrum van slechts 5,70 vierkante kilometer.¹ Ondanks de vele hoogopgeleiden kent Leuven, vooral in het centrum, relatief hoge armoedecijfers: zo heeft 15,18 procent van de inwoners bijvoorbeeld recht op verhoogde tegemoetkoming, een heel stuk boven de mediaan voor Vlaanderen (11,52%),² en werden tijdens de daklozentelling van 2020 466 volwassen daklozen geregistreerd.³

In Leuven werken de meeste religieuze en levensbeschouwelijke gemeenschappen relatief vlot samen met de stadsdiensten, en dat is ook het geval voor religieus en levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteitsinitiatieven. Zowel RLS'en als de stadsdiensten bevestigen dit. De RLS'en geven daarbij aan dat het huidige politieke klimaat open staat voor religieuze organisaties en er een goede basis is voor (potentiële) samenwerkingen. Daarnaast spelen ook verschillende intra- en interlevensbeschouwelijke netwerken een rol in de plaats die religie en levensbeschouwing krijgen in de stad. Ook de KU Leuven speelt een belangrijke rol in het samenbrengen, ondersteunen en coördineren van religieuze en levensbeschouwelijke gemeenschappen en organisaties.

Binnen de stad **selecteerden we 9 cases** voor dit onderzoek. Eerst brachten we het veld in kaart door middel van interviews met een aantal sleutelfiguren en een analyse van documenten die we over organisaties en initiatieven konden vinden. Daaruit maakten we een selectie met zo veel mogelijk variatie op vlak van levensbeschouwelijk achtergrond, grootte, structuur, locatie en type van activiteiten. Sint-Kamillus werd daarbij als één van de grotere organisaties in de regio opgenomen (met 784 werknemers en een bereik van meer dan 600 patiënten), als enige case met een ligging ver buiten het centrum van Leuven, en de enige die actief is in geïnstitutionaliseerde gezondheidszorg. Het is één van de drie cases in Leuven met Rooms-Katholieke achtergrond.

Dit rapport is gebaseerd op **veldwerk** dat gespreid werd over een periode van 5 maanden, tussen november 2022 en eind april 2023. We interviewden 1 bestuurslid, 2 werknemers en 1 broeder, en hadden tijdens observaties informele interviews met 1 werknemer, 4 patiënten en 1 vrijwilliger. Drie

¹ *Over Leuven | Stad Leuven*. (2019, september 9). <https://leuven.be/over-leuven>

² *Personen met verhoogde tegemoetkoming in ziekteverzekering | Gemeente-Stadsmonitor*. (z.d.). Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://gemeente-stadsmonitor.vlaanderen.be/indicators/personen-met-verhoogde-tegemoetkoming-ziekteverzekering>

³ Demaerschalk, E. (2020). *Dak- en thuislozentelling Leuven*. LUCAS KU Leuven.

van de 4 geïnterviewde medewerkers identificeerden zich als katholiek, waardoor de stem van werknemers die zich niet met die traditie identificeren grotendeels ontbreekt. We analyseerden ook de beschikbare online en fysieke documenten over het initiatief. Tot slot deden we participatieve observaties tijdens één van de activiteiten van de dienst zinzorg en pastoraal. Omwille van de kwetsbaarheid van de doelgroep gaven de gecontacteerde afdelingshoofden geen toestemming voor observaties op de afdeling zelf. Tijdens de vijf keer dat we de campus voor interviews en andere afspraken bezochten maakten we notities van toevallige observaties, die we als aanvullende data gebruikten.

Beschrijving van de case: Sint-Kamillus

Geschiedenis

De psychiatrische kliniek Sint-Kamillus werd **in 1932 geopend** door de Broeders van Liefde.⁴ Kanunnik Jozef Triest richtte deze congregatie begin 19^e eeuw op. Hij was sterk bewogen door de situatie van mensen met psychische problemen. Overtuigd van de nood aan medische behandeling ging hij samenwerken met de jonge Gentse dokter Jozef Guislain. Hij kwam hiermee in conflict met andere christenen die met psychiatrische zorg bezig waren. Sommigen vonden dat een psychische ziekte vooral een religieus probleem was dat niet zozeer een medische maar wel een religieuze aanpak vergde.

De periode waarin Guislain en de broeders begonnen samenwerken was een bewogen periode voor de psychiatrie, en niet enkel omwille van de drang naar hervorming van Guislain en andere geneeskundigen. Na de onafhankelijkheid van België ontstond een ware machtsstrijd tussen kerkelijken die hun rol wilden uitbreiden nu ze van de Franse en Nederlandse onderdrukking van religie verlost waren en liberalen die de rol van de kerk net zo veel mogelijk wilden beperken. Uiteindelijk sloten de verschillende partijen een compromis, dat ook wettelijk verankerd werd: instellingen konden vrij worden opgericht (waardoor de katholieken de facto een groot deel van de zorg in handen bleven hebben) maar moesten goedgekeurd en gecontroleerd worden door de overheid en artsen aan het hoofd krijgen. Dat laatste was één van de belangrijkste verwezenlijkingen

⁴ *Historiek | Zorggroep Sint-Kamillus*. (z.d.). Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://www.kamillus.be/historiek>

van Guislain, die als lid van een adviserende commissie een grote rol speelde in de ontwikkeling van de wetgeving.⁵

Net als in andere levensdomeinen raakte het psychiatrisch landschap sterk verzuild. De Rooms-Katholieke congregaties bleven het merendeel van de dienstverlening voor hun rekening nemen. De Broeders van Liefde werden de belangrijkste speler, en runnen vandaag nog steeds dertig procent van de instellingen.⁶ In 1955 richtten ze een aparte vzw op om een onderscheid te kunnen maken tussen de organisatie die alle instellingen beheert die met de congregatie verbonden zijn en de congregatie zelf.⁷

Guislain en de vroege Broeders van Liefde stonden voor wat de organisatie benoemt als een combinatie van warme zorg gegrond in christelijke naastenliefde met een medische en therapeutische behandeling gegrond in de laatste wetenschappelijke ontwikkelingen. Ook vandaag staat die combinatie bij Sint-Kamillus centraal in de manier waarop het instituut zichzelf presenteert:

“Deskundig zijn volstaat niet. We willen ons ook als mens én teamlid betrokken en zorgzaam inzetten.” (website)

In de relatief korte geschiedenis van de instelling maakte ze een aantal paradigmaverschuivingen door. Waar de broeders de kliniek iets buiten de stad bouwden met paviljoenen waar mensen buiten de maatschappij aan hun herstel konden werken, focus Sint-Kamillus nu op contact met en integratie in de samenleving:

“(…) die waren echt ingeschakeld in een soort minimaatschappij en die focus op activering is eigenlijk altijd al aanwezig geweest. Dat is hier nooit meer weggegaan. Het enige dat er dan nog veranderd is, is dat die activering [en] tewerkstelling initieel heel sterk binnen zat. (...) En zitten we nu op die visie van: we moeten die tewerkstelling niet binnen organiseren, we moeten [ons] vooral naar buiten richten. Zorgen dat mensen met psychische problemen ook geïntegreerd geraken in andere circuits buiten gezondheidszorg.” (Interview 4, 7 maart 2023,)

De **beweging buiten de muren** van de instelling omvat ook het aanbod in mobiele zorg, waar mensen niet in de instelling zelf behandeld worden maar in hun eigen omgeving. In 1969 werd een

⁵ Patrick V. (Red.), *Psychiatrie, godsdienst en gezag. De ontstaansgeschiedenis van de psychiatrie in België als paradigma*. Acco; Benoît Majerus and Anne Roekens, *Introduction: Being Crazy in Belgium*; Benoît Majerus, *Een fragmentarische geschiedenis van de Belgische Psychiatrie*

⁶ Patrick V. (Red.), *Psychiatrie, godsdienst en gezag. De ontstaansgeschiedenis van de psychiatrie in België als paradigma*. Acco; Benoît Majerus and Anne Roekens, *Introduction: Being Crazy in Belgium*; Benoît Majerus, *Een fragmentarische geschiedenis van de Belgische Psychiatrie*; Broeders van Liefde zijn dan toch niet zo groot in psychiatrie. (2014, april 9). De Standaard. https://www.standaard.be/cnt/dmf20140408_01060768

⁷ Organisatie Broeders van Liefde. (z.d.). Kruispuntbank van Ondernemingen. Geraadpleegd 25 januari 2024, van <https://kbopub.economie.fgov.be/kbopub/zoeknummerform.html?nummer=0406633304>

revalidatiecentrum gestart, wat het begin betekende van een uitgebreid aanbod aan activiteiten in nazorg en re-integratie tijdens de behandeling en nadat patiënten ontslagen worden uit het ziekenhuis.⁸ Sinds 1990 vermindert Sint-Kamillus het aantal bedden in de instelling en zetten ze middelen in om andere vormen van zorg aan te bieden. Sinds 2020 reflecteert ook de naam die transitie, door de toevoeging van de term 'zorggroep'.⁹ De organisatie werkt sinds de jaren 60 van de vorige eeuw ook formeel samen met KU Leuven.¹⁰

Een andere verschuiving is de manier waarop de instelling zich verhoudt tot de **traditie van de Broeders van Liefde**. Een van de grootste veranderingen is dat de zorgtaken niet langer door broeders worden opgenomen, maar door professionals. Die professionals verhouden zich vaak op een andere manier tot de spiritualiteit van de congregatie. De manier waarop met die nieuwe situatie moet worden omgegaan is iets waar de Broeders van Liefde veel denkwerk aan besteden. Zo werkten ze in 2018 een nieuwe missie- en engagementsverklaring uit, die ook binnen Sint-Kamillus naar de praktijk wordt vertaald. Waar volgens geïnterviewde medewerkers Sint-Kamillus in het verleden een sterke band met de katholieke achtergrond van de organisatie verwachtten van personeel, leggen ze nu nadruk op het waardenpatroon uit die traditie, en op openheid naar andere levensbeschouwingen. Daarin focussen ze vooral op hun engagement voor mensen die gemarginaliseerd worden:

“Ja zo klassiek hebben de broeders zich altijd gericht op wat zij destijds, in de vorige eeuw noemden we [dat] de meest zwakke mensen, de meest behoeftige mensen. En vandaag de dag vertalen we dat in mensen die de meest complexe problemen hebben. Mensen die gemakkelijk elders uit de boot vallen, mensen die vrij precair zijn, om daar iets voor te doen.” (Interview 4, 7 maart 2023)

⁸ Psychiatrisch Ziekenhuis Sint-Kamillus. (z.d.). Gemeente Bierbeek. Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://www.bierbeek.be/psychiatrisch-ziekenhuis-sint-kamillus>

⁹ Onze geschiedenis | Broeders van Liefde. (z.d.). Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://broedersvanliefde.be/geschiedenis-van-de-sint-vincentiusregio>

¹⁰ Psychiatrisch Ziekenhuis Sint-Kamillus. (z.d.). Gemeente Bierbeek. Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://www.bierbeek.be/psychiatrisch-ziekenhuis-sint-kamillus>

Een belangrijk moment in de recente geschiedenis van de Broeders van Liefde en de instellingen die ermee verbonden zijn is de **controverse** rond euthanasie, waardoor de Belgische instellingen van de congregatie niet langer door het Vaticaan als 'Katholiek' worden erkend. Aanleiding was onder meer de oprichting van Reakiro in 2020, een inloophuis in Leuven voor mensen met vragen rond euthanasie bij ondraaglijk psychisch lijden, en een visietekst waarin de organisatie Broeders van Liefde een zekere openheid naar euthanasie toonde. Dat was niet naar de zin van de leiding van de congregatie, die België ontgroeide en intussen op verschillende continenten actief is, met een centraal bestuur in Rome. De internationale congregatie brak de banden met de Belgische tak, en de Congregatie voor de Geloofsleer van het Vaticaan trok de erkenning van de instellingen als Katholiek in.¹¹

Abbeelding 01 | [Kring van Stilte, stenenkring waar mensen rust zoeken. Gebouwd door de kunstenaar Ad Wouters in samenwerking met patiënten – eigen afbeelding]

Vandaag

Sint-Kamillus is vandaag een psychiatrische zorggroep die behandelingen aanbiedt voor allerlei problematieken, met een specifiek aanbod voor **meervoudige problematieken** zoals forensische psychiatrie, mensen met een verstandelijke beperking en psychische problematiek, en patiënten met niet-aangeboren hersenletsels.

Er is een residentieel **zorgaanbod** (waar mensen in de instelling verblijven) en een ambulante aanbod (waarbij ze enkel voor behandeling naar het ziekenhuis komen). Daarnaast zet de zorggroep ook in op mobiele psychiatrische zorg, waar mensen in hun eigen omgeving de nodige zorg krijgen, om zo

¹¹ Decroubele, P. (15:17+02:00). *Rome straft Broeders van Liefde in België: Hun psychiatrische instellingen zijn niet langer 'katholiek'*. vrtnews.be. <https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2020/05/05/rome-straft-broeders-van-liefde-psychiatrische-instellingen-zij/>

te vermijden dat ze moeten worden opgenomen. Sint-Kamillus zet ook in op ervaringswerk, bijvoorbeeld door ontmoetingsmomenten van patiënten met ervaringsdeskundigen.

Naast therapie en medische zorg richt de zorggroep zich ook op **arbeid en activering**, onder meer door een aantal sociale tewerkstellingsprojecten in de omgeving van Leuven en Bierbeek, met aandacht voor vorming en begeleiding naar tewerkstelling in het reguliere arbeidscircuit. Ook is er een dienst **zinzorg en pastoraat**, die individuele gesprekken, een stille ruimte, vieringen, een retraite en andere activiteiten met een religieus en spiritueel karakter organiseert.

Vanuit de 3 vestigingen in en rond Leuven worden 385 patiënten residentieel behandeld en 227 mobiel.¹²

De zorggroep organiseert ook een aantal **inzamelingen** waarvan de opbrengst naar psychiatrische ziekenhuizen in minder welvarende regio's gaat. Ook doen ze een kerstactie waarbij mensen cadeaus doneren voor patiënten.

Ten slotte probeert de zorggroep ook aan **bewustzijnsvorming** te doen in de bredere samenleving, door rondleidingen bij open monumentendag, een festival, lezingen in scholen, publicaties, vormingen en sociale tewerkstellingsprojecten die openstaan voor het bredere publiek.

Sint-Kamillus stelt 784 mensen tewerk in verschillende **functies**, ondersteund door een wisselende groep van vrijwilligers.¹³ Aan het hoofd staan vijf directieleden, die het beleid vormgeven.¹⁴ De personeelsleden die we interviewden spreken van een relatief horizontale organisatiecultuur, waarbij leidinggevendenden heel aanspreekbaar zijn:

“Dat [is] niet meneer de directeur die daar zit, maar dat is Hendrik of dat is Anja, allez [zij worden] gewoon met de voornaam [aangesproken]” (Interview 3, 9 februari 2023)

“Dus wij bespreken in ons team wat willen we doen, en als er nu grootse dingen zijn dan wordt dat met de directeur besproken (...) of als we hem tegen komen in de keuken (lacht)” (Interview 1, 12 december 2022)

Dat wordt als iets kenmerkends voor de Broeders van Liefde gezien:

“Dat zou wel kunnen dat dat in die Broeders van Liefde historiek ook wel wat zit (...) een beetje een community sfeer.” (Interview 4, 7 maart 2023)

¹² Jaaroverzicht 2021 in cijfers | Zorggroep Sint-Kamillus. (z.d.). Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://www.kamillus.be/jaaroverzicht/jaaroverzicht-2021-zorggroep-sint-kamillus-in-cijfers>

¹³ Jaaroverzicht 2021 in cijfers | Zorggroep Sint-Kamillus. (z.d.). Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://www.kamillus.be/jaaroverzicht/jaaroverzicht-2021-zorggroep-sint-kamillus-in-cijfers>

¹⁴ Organogram | Zorggroep Sint-Kamillus. (z.d.). Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://www.kamillus.be/over-sint-kamillus/organogram>

De leidinggeevenden zijn geselecteerd door en opereren binnen het beleid van de nationale organisatie van de Broeders van Liefde. Dat doen ze vooral op basis van hun competentie, maar ze kijken ook naar de mate waarin ze bij de missie en visie van de organisatie passen, zonder dat hun levensbeschouwelijke achtergrond daarin een rol speelt.

Op de campus van Sint-Kamillus in Bierbeek wonen ook twee **broeders** die vooral met het patrimonium bezig zijn en informele contacten met patiënten hebben. Sinds kort begeleiden zij ook een project waarbij ze bestuursleden en personeelsleden stimuleren om over hun persoonlijke bezieling en motivatie na te denken en in gesprek te gaan.

Onder de leidinggeevenden staan coördinatoren, die eerder met de dagelijkse organisatie bezig zijn, en afdelingshoofden die de leiding van de afdelingen op zich nemen. Naast de medische en sociale **professionals** zijn er ook ondersteunende diensten, die technische en praktische taken opnemen, een dienst die zich met kwaliteitsbeleid bezighoudt en een dienst die de data van de zorggroep beheert.¹⁵

De zorggroep kan ten slotte ook op een groep van **vrijwilligers** rekenen. Vrijwilligers komen via verschillende kanalen bij Sint-Kamillus terecht: ex-patiënten die betrokken willen blijven, werknemers die na hun pensioen ‘blijven plakken’, studenten die in hun opleiding vrijwilligerswerk moeten doen, mensen uit het parochiale netwerk, vrijwilligers die via Present (het vroegere Caritas Gemeenschapsdienst, een katholieke vrijwilligersorganisatie) of via het Rode Kruis komen, of mensen die op één of andere manier affiniteit hebben met de doelgroep en zich spontaan aanbieden. Op dit moment zijn er een veertigtal vaste vrijwilligers en een twintigtal mensen die sporadisch langskomen. De meeste daarvan worden door de vrijwilligerscoördinator in contact gebracht met een afdeling die bij hen past. Die bepaalt de taken van de vrijwilligers op basis van de noden van de afdelingen enerzijds en het profiel en de interesses van de kandidaat-vrijwilligers anderzijds. Dat kan gaan van wandelingen met patiënten of extra assistentie bij werkateliers tot Nederlands oefenen of erfgoed rondleidingen geven. Het is gebruikelijk in de sector om de werking van de afdelingen te ondersteunen met vrijwilligers.

Naast de reguliere groep vrijwilligers is er ook een groep pastorale vrijwilligers, die via parochiale netwerken (vooral de Universitaire Parochie in Leuven en de parochie van Bierbeek) activiteiten van de dienst zingeving en pastoraat mee ondersteunen. Zij helpen bijvoorbeeld bij liturgie, de cadeau-actie rond kerst of het abdijsweekend, maar kunnen via de dienst ook buddy van een patiënt worden

¹⁵ *Organogram | Zorggroep Sint-Kamillus*. (z.d.). Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://www.kamillus.be/over-sint-kamillus/organogram>

of nazorg voorzien bij patiënten thuis nadat die Sint-Kamillus verlaten. De vrijwilligerscoördinator staat in voor de begeleiding, opleiding en opvolging van beide groepen vrijwilligers, en bemiddelt wanneer zich problemen voordoen.

Sint-Kamillus werkt met vooral met overheids**middelen**, aangevuld met donaties voor extra activiteiten. Bij die overheidsmiddelen horen een aantal voorwaarden en verwachtingen. Zo wordt verwacht dat de zorggroep zich inschakelt in een netwerk van instellingen, rapporteert aan de bevoegde instanties en is ze aan regelmatige inspectie onderhevig.

Analyse

In dit tweede luik van het rapport brengen we een beknopte analyse van onze data over Sint-Kamillus. We doen dat vanuit drie perspectieven. Eerst kijken we naar de rol van religie en levensbeschouwing in Sint-Kamillus, daarna bespreken we hoe solidariteit in deze casus opgevat en gepraktiseerd wordt, en ten slotte behandelen we de manier waarop burgerschap in de data vorm krijgt.

Religie en levensbeschouwing

De rol die religie en levensbeschouwing vorm spelen binnen Sint-Kamillus hangt sterk samen met de verhouding van de organisatie tot de historische band met de **Broeders van Liefde**, de congregatie die nog steeds verbonden is met de groep instellingen die ze oprichtte.

De nieuwe missie- en engagementsverklaring uit 2018, die hierboven al werd vermeld, en de bijhorende tekst met als titel ‘grondstroom’, vormen ook voor Sint-Kamillus de basis voor de manier waarop de erfenis van de broeders vandaag een plaats krijgt.

De presentatie van die erfenis legt de nadruk op het feit dat het rooms-katholicisme van de Broeders van Liefde **vooral uit daden** bestaat: “niet debatteren, filosoferen of ons afzonderen rond geloof, maar met de blote voeten in de realiteit werken.”¹⁶ Daarnaast vertaalt de christelijke erfenis zich in een **waardenkader** van waaruit gehandeld wordt. Dat draait vooral om inzet voor mensen in kwetsbare situaties, waarbij warmte, liefde en waardigheid centraal staan. De organisatie omschrijft deze uitdrukkelijk als christelijke waarden.¹⁷

¹⁶ *Grondstroom | Broeders van Liefde*. (z.d.). Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://broedersvanliefde.be/node/83>

¹⁷ Idem.

“In het spoor van deze figuren en bewegingen en van vele anderen voor en na hen die handen en voeten wilden geven aan Jezus’ droom van het Rijk Gods bewegen wij vandaag mee op de golven van een gedeelde grondstroom. Die grondstroom leeft overal waar mensen zich laten bewegen door het lot van andere mensen en de concrete noden van hun tijd, vanuit die beweging in beweging komen en daar diepe levensvoldoening in ervaren, zich met hart en ziel voor mensen inzetten en zich daarin ook blijvend laten boeien.”¹⁸

Zowel de officiële teksten als de mensen die we interviewden benadrukken dat dit gepaard gaat met **openheid** naar andere waardenkaders, en pogingen om de eigen waarden te herkennen in die van anderen:

“Ja, ik zeg niet dat dat specifiek christelijk is, maar bij mij, uit mijn waardenpatroon, komt dat uit dat christelijke nest natuurlijk, want ik weet bij islam bijvoorbeeld heb je ook die inzet naar anderen toe, in vele godsdiensten is dat zo. En uiteindelijk is dat ook een menselijke waarde (...) maar vanuit mijn normenpatroon komt dat wel uit die christelijke [traditie]” (Interview 3, 9 februari 2023)

Personeel hoeft niet christelijk te zijn, maar moet zich wel achter de missie scharen om zich in te zetten voor kwetsbare groepen. Een aantal personeelsleden is verbonden met kerkelijke instituten: op de campus leven drie broeders, en er is een dienst zinzorg en pastoraal voor patiënten. Beide worden aangehaald als voorbeelden van de aandacht die de instelling geeft aan spiritualiteit, zingeving en religie. Dat zien medewerkers als sterkte en eigenheid van de organisatie:

“om die globale zorg vast te pakken, moeten we die spiritualiteit erbij nemen (...) dat is dus iets dat we willen vasthouden. Dat is zeker ook die zinzorg, de broeders. Dat herinnert u er aan, dat stuk eigenheid. Dat wordt hier ook niet ervaren als iets vreemd. Dat is iets heel inherent aan de werking (...) En je voelt dat ook bij de dienstmedewerkers, dat daarvoor nog veel respect is. [die] historische achtergrond van Sint-Kamillus hè. Ja dat is er mee verweven denk ik.” (Interview 4, 7 maart 2023)

Het aanbod rond **zinzorg voor patiënten** richt zich tot iedereen, vertrekkend vanuit de Rooms-Katholieke traditie. Een groot deel van de activiteiten van de dienst zinzorg en pastoraat bevat katholieke rituelen, en vindt plaats in de grote kapel die in het midden van de campus staat. Ze organiseren activiteiten op katholieke feestdagen, en ook in de stille ruimte staan afbeeldingen en attributen uit de katholieke traditie. Er ligt een gebedsmatje voor moslims, maar tijdens een observatie vermeldde een medewerker dat ze daar niet vaak mensen gebruik van ziet maken.

Het aanbod speelt ook vooral in op bepaalde vormen van religiositeit en spiritualiteit. Zingeving en pastoraat wordt hier vooral ingevuld als gesprekken over individuele zingeving, samenzang en contemplatieve lezing van teksten. Andere vormen van religiositeit en spiritualiteit die in andere

¹⁸ Idem.

tradities vaak belangrijk zijn, zoals de gedragsnormatieve rol van religie en spiritualiteit of religieuze kennisverwerving, lijken afwezig in de manier waarop de dienst spiritualiteit en zinzorg invult. We gaan hier dieper op in onder de titels ‘Solidariteit in Sint-Kamillus’ en ‘Burgerschap in Sint-Kamillus’.

De Rooms-Katholieke achtergrond is op de hele campus sterk **visueel** aanwezig door de grote kapel in het midden van het domein, de klokkentoren, kruisjes en afbeeldingen. Ook de naam van de instelling verwijst naar de Rooms-Katholieke achtergrond, net als de gebouwen op de campus die vaak naar Rooms-Katholieke heiligen zoals Petrus, Alois of Vincentius vernoemd zijn, of naar broeders uit de geschiedenis van de congregatie:

“in het contact met de directie zie ik dat als hij [een] naam zoekt voor een voor een lokaal, dan zal hij altijd broeders noemen (...) ik vind dat wel heel sympathiek, de directeur zelf houdt dus goed in de gaten hoe dat eigenlijk die inspiratie van dat instituut is ontstaan en hij probeert dat ook nog zo beetje mee over te dragen, hè?” (interview 2, 24 januari 2023)

Afbeelding 02 | [Kapel Sint-Kamillus – Eigen afbeelding]

Ten slotte uit de Rooms-Katholieke achtergrond van de organisatie zich ook in het **netwerk** rond de organisatie. Zo komt een deel van de vrijwilligers vanuit parochiale netwerken en organisaties uit het Rooms-Katholieke netwerk. In tegenstelling tot vroeger vereist de zorggroep niet langer een Rooms-Katholieke identiteit om er te mogen werken, maar de netwerken die vrijwilligers aanleveren zijn wel nog steeds actief. Ook voor activiteiten wordt samengewerkt met de parochies van Bierbeek en de Universitaire Parochie.

De manier waarop de organisatie haar religieuze achtergrond vertaalt op de werkvloer sluit nauw aan bij de debatten over de **rol van de Rooms-Katholieke kerk in de samenleving**. Daarbij lijkt de instelling de theologen te volgen die pleiten voor het zoeken naar aansluiting bij de veranderende samenleving. Waar binnen de Rooms-Katholieke Kerk een groep theologen pleit om zich sterker identitair te gaan profileren en zich louter te richten op de 'vrome minderheid', als soort tegen-culturele beweging, pleit een andere stroming ervoor om actief in dialoog te gaan met culturele ontwikkelingen in de samenleving en om bepaalde leerstellingen en structuren te herdenken in het licht daarvan. Daarvoor baseren ze zich onder meer op teksten van het tweede Vaticaans concilie uit de jaren 60 van de vorige eeuw. Daarin wordt gesteld dat God zich ook openbaart in de 'tekenen van de tijd', en dat de kerk als opdracht heeft de traditie te hertalen en bij de tijd te brengen. De focus op zingeving en bezieling, de lossere omgang met ethische leerstellingen uit de katholieke traditie die eerder aansluit bij de ontwikkelingen in normen en waarden van de omringende cultuur en de focus op sociaal engagement komen bij de Broeders van Liefde niet uit het niets: binnen deze stroming van katholieke theologieën zijn dit een aantal van de pistes die aangegeven worden om de traditie 'bij de tijd te brengen'. In één van de interviews wordt in dat opzicht ook expliciet naar de theoloog Matthias Sellman verwezen, die invloedrijke boeken over deze onderwerpen heeft geschreven.

De broeders hebben op de campus een initiatief om met de werknemers rond zingeving te werken, dat mooi illustreert hoe de organisatie eerder aansluit bij een theologische benadering die in dialoog treedt met de omringende cultuur en zich daar niet tegen afzet. Dat initiatief wordt gefinancierd door *Space for Grace*, en project waarin onder meer de familie achter kledingketen C&A middelen voorziet om vernieuwende initiatieven in christelijke geloofsgemeenschappen te ondersteunen. Het initiatief binnen Sint-Kamillus heet "Ga naar Galilea". Die naam verwijst naar de apostelen die opgedragen werden naar de verrezen Jezus op zoek te gaan onder de 'heidenen' in Galilea. Op dezelfde manier probeert een broeder op de campus onder het personeel, dat grotendeels uit niet-christenen bestaat, op zoek te gaan naar waar inspiratie en spiritualiteit leeft. Dat gebeurt aan de hand van een gespreksgroep met een aantal personeels- en kaderleden, waarin een concrete uiting van die theologische ideeën rond dialoog met culturele en sociale ontwikkelingen te zien is.

Het is net in het conflict tussen die twee theologische benaderingen van socio-culturele ontwikkelingen dat de commotie rond de Broeders van Liefde zich situeert, die uiteindelijk tot de excommunicatie van de Belgische instellingen leidde. In Afrikaanse en Zuid-Amerikaanse landen waar de meeste leden en instellingen van de broeders zich intussen bevinden, is de eerste benadering het meest populair, terwijl de tweede benadering in België dominant is. De keuze om meer openheid te tonen naar euthanasie werd in België dan ook grotendeels positief onthaald, maar

stuitte op tegenstand binnen de internationale congregatie, en uiteindelijk dus ook van het centrale leergezag van het Vaticaan.

Solidariteit in Sint-Kamillus

Om te begrijpen hoe solidariteit vorm krijgt binnen Sint-Kamillus en waarom dit relevant is, is eerst wat contextinformatie nodig over het Belgische welvaartsregime. De analyses rond solidariteit en burgerschap kaderen immers in een breder doel: begrijpen hoe de RLS zich verhoudt tot de structuur van en ideeën achter dat welvaartsregime.

We gebruiken hier opzettelijk de term ‘welvaartsregime’, en niet ‘welvaartsstaat’. De overheid speelt wel een belangrijke rol in het verzekeren van dienstverlening die de welvaart van burgers beschermt en bevordert, maar deelt deze rol met actoren in het middenveld, de markt en individuele burgers. Alhoewel welvaartsregimes dominant op de idee van sociale rechten gebaseerd zijn, brengt de diversiteit aan actoren die erin actief zijn met zich mee dat verschillende opvattingen over solidariteit ruimte krijgen om zich te ontplooien binnen die regimes. Er is solidariteit in de vorm van herverdeling gebaseerd op legaal afdwingbare sociale rechten, maar ook bijvoorbeeld zorg gebaseerd op een onmiddellijke reactie op gepercipieerde noden, of liefdadigheid gebaseerd op persoonlijke empathie of verantwoordelijkheidsgevoel.

Binnen Sint-Kamillus zien we een complexe articulatie van solidariteit die verschillende opvattingen samenbrengt. Dat heeft deels te maken met de positie van de zorggroep in verhouding tot verschillende actoren. Het is een zorggroep die verbonden is met de organisatie Broeders van Liefde. Die beheert de instellingen gesticht door de congregatie met dezelfde naam. De broeders zelf spelen nog een rol in het beleid, maar de congregatie en organisatie vallen niet volledig samen. Er zijn ook sterke banden met het parochiale netwerk in de streek. Daarnaast werkt Sint-Kamillus binnen het systeem van gesubsidieerde gezondheidszorg, met overheidsbudgetten en binnen de wetgevende en controlerende kaders van de overheid. Ook zit de zorggroep in verschillende lokale en bovenlokale zorgnetwerken, waarbinnen bepaalde afspraken gelden. Al die relaties brengen eigen elementen binnen in de manier waarop solidariteit in Sint-Kamillus opgevat wordt. Hieronder beschrijven we een aantal elementen die in de interviews en documentanalyse naar boven kwamen, waarbij we telkens implicaties daarvan voor solidariteit bespreken.

Als gesubsidieerde uitvoerder van gezondheidszorg zit Sint-Kamillus deels in de herverdelingslogica van de welvaartsstaat vervat. De overheid gebruikt belastinggeld en bijdragen uit de sociale zekerheid om dienstverlening te voorzien voor mensen die daar recht op hebben, door die dienstverlening uit te besteden aan uitvoerders zoals Sint-Kamillus. De zorggroep neemt daardoor

deel aan de realisatie van **sociale rechten** via gesubsidieerde dienstverlening. Die rechten zijn legaal afdwingbaar en bureaucratische systemen staan garant voor de controle op de uitvoering ervan.

In de interviews verwijst echter niemand naar sociale rechten als ze over hun werk bij de zorggroep spreken. Zeker in officiële communicatie, maar ook in één van de interviews, wordt veel gebruik gemaakt van **economische termen**. De instelling en een deel van de geïnterviewde werknemers spreekt bijvoorbeeld veel over 'vraag' en 'aanbod'. Dit zijn gangbare termen in de zorgsector. Mensen komen met zorgvragen waarvoor de instellingen al dan niet een zorgaanbod hebben. Dat heeft verschillende implicaties voor hoe over solidariteit wordt gedacht. Het geeft aan dat ze zorg leveren binnen instellingen die als bedrijven functioneren, waarbinnen de middelen beperkt zijn en niet noodzakelijk voldoende zijn om aan alle zorgnoden of -vragen te voldoen. In de realiteit is dat zelden zo. Binnen de zorginstelling worden die termen gebruikt binnen een discours dat de zorgvrager en diens wensen centraal stelt. Tegelijk zien we in de interviews ook de erkenning van een problematiek die met die bedrijfseconomische realiteit te maken heeft. Wat als er voor iemands zorgvraag geen zorgaanbod is, en rechten dus in de praktijk (al dan niet tijdelijk) niet gerealiseerd worden?

“Vandaag kreeg ik nog de vraag van zo een meisje van in de 20, met net geen verstandelijke beperking, maar wel met suïcidale gedachten, depressie en [een] zware vorm van anorexie. En men vindt nergens zorg. Want ja, maar ja, binnen eetstoornissen, ja haar IQ is toch wat te laag. Ze gaat hier de behandelprogramma's niet kunnen volgen. Ja, wij hebben, maar binnen een verstandelijke beperking, ze heeft net geen verstandelijke beperking, ze heeft twee IQ-punten teveel. Dat soort tafereelen spelen zich dan af en daar denk ik... dat krijg ik ook niet uitgelegd. Daar worstel ik zelf ook mee.” (Interview 4, 7 maart 2023)

Er is nog een andere vorm van economisch discours zichtbaar in deze casus: **managementtaal**. In een interview met de Tijd zegt de voorzitter van de Broeders van Liefde in België dat er “[niet] veel verschil tussen het zakenleven en de zorg is (...) Wij moeten evengoed verantwoorde risico's nemen en ons innovatief opstellen (...) Ook wij doen aan sterkte-zwakteanalyses en werken met balanced scorecards om complexe doelstellingen te bereiken.”¹⁹ De mensen die we interviewden vermelden een aantal keer dat Sint-Kamillus er naar streeft om zo efficiënt mogelijk middelen in te zetten, ook onder invloed van de verwachtingen van de overheid. De instelling probeert om zo veel mogelijk mensen zo goed mogelijke zorg te bieden, wat ze als een vorm van efficiëntie omschrijven. Sint-Kamillus beschrijft haar zorg zelf als 'warm en professioneel'. Efficiënt management kan zowel versterkend werken voor beide elementen als beklemmend. Wanneer efficiënte enkel in economische termen wordt ingevuld en een doel op zich wordt, kan de 'warme' en persoonlijke kant

¹⁹ <https://www.tijd.be/dossier/ontbijt/raf-de-rycke-veel-verschil-tussen-de-zakenwereld-en-de-zorg-is-er-niet/10018111.html>

van zorg daaronder lijden. Efficiënt middelen inzetten kan die ‘warme’ en persoonlijke kant van zorg echter ook net versterken. In één van de interviews horen we dat personeelsleden ervaren dat het soms een zoektocht blijft om die efficiëntie zo te organiseren dat ze versterkend wordt voor wat ze als ‘warmte’ of ‘de menselijke kant’ van zorg omschrijven. Deze werknemer meldt dat efficiëntie nu wel professionaliteit bevordert, maar niet altijd wat in Sint-Kamillus ‘warmte’ wordt genoemd:

“Ge merkt wel, in heel veel zaken, dat de afvinklijsten, de lijsten, de procedures, dat die voorop staan, tegenover hoe gaat ge hier nu met die mens om, en is die mens gelukkig.”

“Ik denk dat (...) bij heel veel mensen op de vloer, die zoiets hebben: wij willen heel veel geven, maar worden ook geconfronteerd met een hoop technologische vooruitgang (...) en nood aan verantwoording naar de maatschappij, waar dat het geld naartoe gaat. Dat zij ook constant in die frustratiezone zitten van, wij willen eigenlijk gewoon nabijheid geven, wij willen met mensen werken, wij willen die verbeteren. Aan de andere kant heb je de maatschappij die zegt, ja maar wij geven dit bedrag voor deze problematiek, en ja, dan moet je met dat bedrag ook toekomen.”

“Ik hoor (...) dat professionals zeggen van, we hebben hier zo een werkload, dat eigenlijk gewoon bij een mens gaan zitten een taske koffie drinken en even een babbel doen, er over schiet. Dus we zouden graag een aantal vrijwilligers hebben op de afdeling, die gewoon dat komen doen. Maar het erge van al is, dat die professional eigenlijk dat ook wel graag wil doen, maar gewoon, door allerlei omstandigheden, dat gewoon niet kan doen. En ge kunt u afvragen of dat voor elke taak die [er] op de afdeling is inderdaad een professional nodig is. Want dat is inderdaad de andere kant, de maatschappelijke kant, die zegt van ik wil centen geven aan u. En moet ge natuurlijk iemand betalen om een taske koffie te gaan drinken op een afdeling. Dat is inderdaad een goeie bedenking, maar er moet een goed evenwicht blijven. En, en, het gevaar blijft heel sterk aanwezig dat het gewoon de andere kant op gaat. Ge voelt dat wel. Omdat er zo veel vraag is naar verantwoording voor de daden die ge stelt. Dat komt eigenlijk vanuit de bedrijfswereld, het ‘lean-aspect’, waar dat ze vanuit de bedrijfswereld ontdekten hebben, als we dit en dit wat beter rechtekken of wat beter afstemmen op elkaar, dan kan je meer effectiviteit verhogen, productiviteit verhogen, en dat is interessant, dus willen we dat in de gezondheidszorg misschien ook doen. En bepaalde zorgpaden en bepaalde behandelingsmethoden zijn zeker efficiënter geworden, en dat is ook heel terecht dat die dingen bevestigd en bekeken worden, aan de andere kant, dat menselijke aspect blijft ook nog wel heel belangrijk. Daarom dat mensen net die opleiding psychiatrie kiezen.” (Interview 3, 9 februari 2023)

Hier botsen twee systemen van solidariteit met elkaar die van bij het oprichten van Sint-Kamillus verstrengeld zijn. Zoals hierboven vermeld presenteren de Broeders van Liefde zichzelf als een congregatie die van bij de start stond voor een combinatie van ‘warme’, christelijke naastenliefde en wetenschappelijk vooruitstrevende behandelingen. Tegelijkertijd functioneren ze binnen een welvaartsregime dat zorg met publieke middelen financiert, waardoor ze aan regels en verantwoording onderhevig zijn. De spanning tussen ‘warmte’ en de invulling van efficiëntie in de zorgsector is niet uniek aan Sint-Kamillus of zorginstellingen met Rooms-Katholieke achtergrond. Wat wel specifiek is aan deze casus, is dat die verbonden wordt met de geschiedenis van de instelling en de erfenis van de Broeders van Liefde:

“Maar ge merkt dat onze maatschappij heel graag heeft dat mensen die naar een ziekenhuis gaan, en die onkosten geven voor de maatschappij, dat daar een traject mee gelopen wordt, dat daar resultaten worden geboekt. Echt in dat economisch concept. En ik denk dat daar de Broeders van Liefde toch altijd wel wat de keuze gemaakt hebben van hoe ver gaan we daarin mee, en hoever kunnen we ook kiezen voor de mens die daarachter staat. En ja we willen een traject, en de mensen die dat aankunnen willen we ook wel dat traject bieden, maar we moeten ook nog wel kunnen zorgen voor zij die geen traject doorlopen (...) Dat is een heel gevoelige materie. In hoe verre wil de maatschappij daar een percentage van centen insteken.” (Interview 3, 9 februari 2023)

Die spanning krijgt zo een extra dimensie en wordt deel van de zoektocht naar hoe de **identiteit** van de organisatie, en specifiek vooral de levensbeschouwelijke dimensie daarvan, vorm krijgt in een veranderende context. Zoals we hierboven beschreven, vertaalt de organisatie haar katholieke achtergrond vooral in gevoeligheid en inzet voor de meest kwetsbaren, en gaan de broeders op de campus precies daarin ook op zoek naar hoe de Rooms-Katholieke traditie en spiritualiteit kan aansluiten bij de omringende cultuur. De spanning die werknemers ervaren tussen ‘warme zorg’ en hoe efficiëntie in de zorgsector wordt ingevuld heeft daardoor ook impact op hun zoektocht naar de plaats van de Rooms-Katholieke traditie in een transformerende samenleving. We zouden kunnen stellen dat als werknemers ‘warme’ zorg als de erfenis van de Broeders van Liefde zien, die hertaling van de Rooms-Katholieke traditie en de voedingsbodem waar naar spiritualiteit gezocht wordt mee in gedrang komen wanneer werknemers ervaren dat de ‘warme’ kant van zorg in gedrang komt. Religie functioneert hier dus ook als een bron van levensbeschouwelijke inspiratie die binnen de organisatie publiek ingezet kan worden om reflectief te blijven omgaan met het waardenkader waarbinnen de zorg geleverd wordt en weerwerk te kunnen bieden aan de economisch druk waaraan welvaartsregimes onderhevig zijn.

Er is één grote uitzondering, waar deze kwesties rond efficiëntie veel minder aan de orde zijn: de dienst zinzorg en pastoraat. Daar kunnen mensen vrij gebruik van maken, zonder dat er enig doel is om te behalen. Die dienst zinzorg en pastoraat is deel van het doel van de instelling om **holistisch** met zorg om te gaan, en ook relationele en spirituele dimensies op te nemen in hun aanbod (meer daarover hieronder en hierboven onder ‘Religie en levensbeschouwing’ en ‘Burgerschap in Sint-Kamillus’).

Een ander aspect dat een rol speelt in de verhouding van efficiëntie tot ‘warmte’ van de zorg is **kwaliteitsmanagement**. Sint-Kamillus is op het moment van het onderzoek aan een accreditatieproces bezig, waarbij een externe firma de kwaliteit van de zorg beoordeelt. Tijdens de bezoeken aan de campus is dit een veelvoorkomend gespreksonderwerp, en ook in interviews verwijzen werknemers hiernaar als iets dat veel teweeg brengt: het stelt een aantal dingen op scherp, maar zorgt ook voor stress. Sint-Kamillus werkt zelf aan een eigen systeem van

kwaliteitscontrole met minder piekstress dat ook meer inhoudelijke beoordelingen toelaat. Het huidige systeem vult, volgens een geïnterviewde, kwaliteit vooral procedureel in terwijl zij ook de inhoudelijke kwaliteit van de behandelingen zelf willen beoordelen:

“Als ik dan toch een visieverschil moet benoemen, dan vinden wij dat dat Qualicor soms iets sterk inzet op het, laten we zeggen, het algemene veiligheidsprincipe van niet schaden. (...) ja, in eerste instantie mag uw zorg niet schaden. Patiënten, bewoners mogen niet slechter worden(...) dat volgen we, maar we missen bij Qualicor een beetje die stap verder van, om een voorbeeld te geven: we hebben bijvoorbeeld gezien, Qualicor gaat wel nakijken of wij behandelplannen maken, maar kijkt niet dieper naar wat staat er in een behandelplan (...)wat is de kwaliteit ervan? (...) Het is veelal een formele check. Terwijl we eigenlijk vinden, in ons eigen kwaliteitssysteem vinden we het belangrijk om ook op die inhoud te gaan kijken.” (Interview 4, 7 maart 2023)

Solidariteit in Sint-Kamillus houdt dus ook in dat kwaliteit geleverd wordt, en dat daar toetsingsinstrumenten voor zijn. In sommige levensbeschouwelijk geïnspireerde opvattingen van solidariteit geldt vooral de intentie van de gever, waardoor kritiek op de kwaliteit en de manier waarop dingen gebeuren soms moeilijk wordt. In de opvatting van solidariteit hier is wel veel aandacht voor de uitkomst. Sint-Kamillus controleert die, en stuurt op basis daarvan de manier van werken bij. In de verschillende invulling van kwaliteit komt dezelfde spanning naar voor die vermeld werd rond opvattingen van efficiëntie: ook hier wil Sint-Kamillus richting een invulling die kwaliteitscontrole niet louter procedureel invult maar ook inhoudelijk en zo versterkend werkt voor de ‘warme en professionele zorg’ die ze voor ogen hebben.

Als in het citaat hierboven gesproken wordt over inhoudelijke kwaliteit, verwijst dit naar de doelstellingen van de solidariteitspraktijken in Sint-Kamillus: een verhoogde kwaliteit van leven. Dat vullen ze langs de ene kant subjectief in: kwaliteit van leven is wat de cliënt zelf als kwaliteit ervaart, en wat mogelijk is binnen diens situatie. De termen ‘zorg’ en ‘ondersteuning’ worden parallel gebruikt om de activiteiten te omschrijven, en de instelling beschrijft uitvoerig de participatie van de zorgvrager in het zorgtraject. Langs de andere kant leggen ze ook veel nadruk op (re-) integratie in de samenleving, waarin arbeid (naast andere vormen van participatie) een belangrijke rol opneemt:

“Dat is de beste manier om ook levensstandaard te kunnen voorzien en wij proberen mensen daarin dan te begeleiden. Om hun niveau op de participatieladder, gaande van vrijwilligerswerk, arbeidszorg tot betaald werk, om te geraken waar ze willen te geraken. En dat doen wij dan door zelf dat proces te gaan vastpakken hè, door met mensen te gaan kijken: wat wil jij doen? [Wat] kunt jij?” (Interview 4, 7 maart 2023)

Solidariteit in Sint-Kamillus volgt dus de noden en wensen van de zorgvrager, maar wel binnen een specifieke visie op herstel en participatie.

Doordat Sint-Kamillus patiënten als zorgvrager ziet en veel nadruk op autonomie legt komt de patiënt meer op gelijke hoogte met de zorgverlener te staan. In de interviews zien we echter ook een discours dat het verschil tussen de zorgvrager en zorgverlener benadrukt. De zorgvrager wordt dan omschreven als ‘kwetsbaar’ en ‘anders’. Twee geïnterviewden omschrijven positief omgaan met die **andersheid** als één van de kernaspecten van solidariteit binnen Sint-Kamillus. Dat is niet altijd makkelijk:

“Voor mij is dat mensen samen brengen en ook mensen die normaal niet de kans krijgen om aan iets deel te nemen, of erbij te horen. Ervoor zorgen dat ze toch erbij kunnen horen op hun tempo of hun manier.” (Interview 1, 12 december 2022)

“Aanvaarden dat iemand anders is, maar dat ge voor elkaar toch veel kunt betekenen. En soms uw eigen normen en waarden opzij zetten, omdat die waarden van die andere op dat moment belangrijker zijn (...) dat is een heel andere leefwereld dan de leefwereld die wij gekend hebben, op een bepaald moment in hun leven (...) omdat ik ook van mezelf mij ook wel soms betrap, allez, met die [ene] kan je vrij solidair [zijn], en die [andere] groep van mensen daar heb je het toch altijd wel lastig mee. Dus ik vind die waarde heel mooi, en ik vind dat iets dat absoluut moet kunnen en dat voor iedereen zou moeten kunnen, maar ik merk van mezelf dat daar voor mezelf ook wel ergens een beperking in zit, en dan kan ik ook niet altijd zeggen wat het is. Soms heeft dat ook gewoon met persoonlijkheid te maken, dat het met sommige mensen veel beter, dat ik me daar veel beter voor kan openstellen, dat ik veel beter in die hun verhaal kan komen dan andere (...) Ja, en als ge dat tegen komt, dat is soms moeilijker om [je] over te zetten. Bepaald gedrag, [een] bepaalde manier van denken, die compleet tegenover uw eigen waarden en normen staan, en dan wordt solidair zijn voor mij soms een lastige. En professioneel kan ik mij daar beter over zetten dan privé, ja.” (Interview 3, 9 februari 2023)

Solidariteit betekent hier dus ook zichzelf openstellen voor mensen die helemaal anders denken of zijn, en dus ook leren omgaan met discomfort en zichzelf in vraag stellen. Het gaat verder dan zorgen voor iemand. Solidariteit houdt hier in dat mensen hun eigen normen en waarden opzij proberen zetten om op gelijke hoogte contact te maken met de ander, en ook maatregelen te treffen zodat dit mogelijk is voor de ander. Er zijn dus aanpassingen vereist vanuit de ‘gever’: die kan niet geven en verder gaan zoals die altijd gedaan heeft. Dat vergt inspanningen, waardoor twee werknemers in de interviews **inzet binnen de job** als een vorm van solidariteit omschrijven. De keuze om in Sint-Kamillus te werken zien ze als één die niet vanzelfsprekend is, en een keuze die niemand zou maken omwille van verloning of comfort. Van personeel wordt dan ook verwacht dat ze zich volledig achter de missie scharen om zich voor de meest kwetsbaren in te zetten, en dat ze zich daarvoor willen inzetten.

“als we in de gezondheidszorg hier moeten.... Wij zitten niet aan de best betaalde lonen of we hebben hier niet, je ziet dat hier ook, we hebben hier niet de meest fantastische infrastructuur en zo hè (...) maar eigenlijk gaat het ons om die, wel, die meerwaarde om dat te kunnen doen” (Interview 4)

Aangezien de instelling die missie om zich voor de meest kwetsbaren in te zetten ziet als de vertaling van de religieuze inspiratie van de Broeders van Liefde, wordt de keuze om voor Sint-Kamillus te gaan werken in zekere zin ook een keuze om deel te worden van die levensbeschouwelijk geïnspireerde visie op solidariteit, met de ongemakken en aanpassingen die daarbij horen.

Die aanpassingen zijn niet vanzelfsprekend, en ook het streven naar meer participatie van mensen met een psychische problematiek in de samenleving botst daarop. Buiten de zorginstelling gaan mensen niet altijd zo positief om met de ‘andersheid’ van de doelgroepen. Om tot volwaardige participatie van mensen met psychische kwetsbaarheden te komen is volgens de geïnterviewden ook een **inspanning vanuit de samenleving** nodig. Teksten van de Broeders van Liefde omschrijven de erfenis van de stichter als “keet schoppen ten dienste van de noodlijdende medemens”,²⁰ iets wat in zachtere termen ook bij werknemers van Sint-Kamillus terugkomt: ze willen zich inzetten om een positiever beeld van hun patiënten en cliënten te tonen, en meer plaats voor hen te creëren in de samenleving. Solidariteit is hier dus niet enkel directe inzet voor anderen, maar ook werken aan beeldvorming over die anderen in de samenleving, om zo onrechtstreeks hun situatie te verbeteren.

Daarmee verbonden wordt ook sterk ingezet op **vermaatschappelijking** van de zorg, in lijn van de decreten daarrond en de algemene ontwikkelingen in de zorgsector om zorg zo veel mogelijk buiten instellingen te houden. Geïnterviewden brengen dit niet alleen in verband met de focus op (re-) integratie van de patiënt, maar ook met het vergroten van openheid in de samenleving voor mensen met psychische kwetsbaarheden, door meer geconfronteerd te worden met die mensen binnen de samenleving.

“We moeten [ons] vooral naar buiten richten. Zorgen dat mensen met psychische stooreuhm problemen ook geïntegreerd geraken in andere circuits buiten gezondheidszorg.” (Interview 4, 7 maart 2023)

“We proberen eigenlijk kleine initiatieven te maken (...) Ik weet dat één van de bewoners, dat die met een plakske voor de koers, zo mee de koers begeleidde. Zo van die dingen worden eigenlijk wel gedaan, om mensen eigenlijk gewoon mee te integreren in de maatschappij [en ook om die maatschappij] wat dichter te hebben, wat dichter naar hier te krijgen eigenlijk, ja. Wat openheid te creëren. (...) om ontmoetingsmomenten daardoor te creëren.” (Interview 3, 9 februari 2023)

²⁰ In het kort | Broeders van Liefde. (z.d.). Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://broedersvanliefde.be/wie-zijn-we>

Wanneer we vanuit **postseculiere bril**²¹ naar solidariteit in Sint-Kamillus kijken, zien we in verschillende van de aspecten die we hierboven vermelden voorbeelden van toenadering tussen de religieuze achtergrond van de Broeders van Liefde en andere perspectieven in de samenleving. Dat kan als een constante gezien worden in de geschiedenis van de activiteiten van de congregatie in de psychiatrie. De congregatie lijkt expertise opgebouwd te hebben in het opzoeken van die toenadering en het omgaan met de spanningen die daarbij horen. In de samenwerking met Jozef Guislain zien we daar een eerste uiting van. Guislain was aangesloten bij de liberale partij, en studeerde en doceerde aan de Universiteit van Gent (een rijksuniversiteit en geen katholieke), twee dingen waar katholieken van die tijd argwanend tegenover stonden.²² De broeders en Guislain vonden elkaar in hun doel om te werken aan het verbeteren van de situatie van psychisch zieken, iets waar Guislain uit wetenschappelijke overtuigingen en de broeders gedreven door christelijke liefdadigheid beiden voor streden. Ze vonden ook manieren waarop hun perspectieven elkaar verrijkten: de broeders zagen bijvoorbeeld de waarde in van de behandelingstechnieken van Guislain, en Guislain vond in de broeders gedreven personeel dat door hun religieus en moreel gezag goed paste binnen zijn 'morele behandeling' van psychische ziekte.²³ Ook vandaag zoekt Sint-Kamillus die toenadering op. De vertaling van de erfenis van de Broeders van liefde naar de combinatie van 'warme en professionele zorg' en de keuze voor complexe, meervoudige problematieken is hier een voorbeeld van. Ook de zoektocht naar inspiratie en bezieling bij personeel dat niet noodzakelijk een katholieke achtergrond heeft en de toepassing van pastorale zorg als zinzorg in de context van een holistische kijk op psychiatrische zorg verbinden de religieuze achtergrond van de organisatie met discours en bezorgdheden in de bredere samenleving, waarin op zoek wordt gegaan naar hoe beide verrijkend kunnen zijn voor elkaar.

Het conflict rond euthanasie (zie de titel 'Religie en levensbeschouwing' hierboven) is echter één van de voorbeelden van de moeilijkheden die met die toenadering gepaard kunnen gaan. Religieus geïnspireerde ethische standpunten kunnen soms botsen met maatschappelijke ontwikkelingen, en de omgang hiermee kan ook voor interne conflicten in een traditie zorgen. De theologische posities die hierachter liggen in het geval van het conflict bij de Broeders van Liefde kunnen ons meer leren over de dynamieken achter postseculiere toenadering en de grondslagen daarvan.

²¹ 'Postseculier' kan verschillende betekenissen hebben. We gebruiken de term hier als een perspectief van waaruit we naar de realiteit kijken: we zoeken naar waar religieuze en anders- of niet-religieuze perspectieven toenadering zoeken met elkaar. Daarin kijken we naar hoe die elkaar verrijken, maar ook naar hoe met onvermijdelijke spanningen wordt omgegaan.

²² D'Hondt, B. (2014). *Van Andriesschool tot Zonderaamstraat: Gids door 150 jaar liberaal leven te Gent*. Liberaal Archief. <https://zoeken.liberas.eu/detail.php?id=16478379&volgnummer=0>

²³ Vandermeersch, P. (1984). *Psychiatrie, godsdienst en gezag: De ontstaansgeschiedenis van de psychiatrie in België als paradigma*. Acco.

Burgerschap in Sint-Kamillus

Voor het laatste thema in dit rapport kijken we naar de manier waarop burgerschap binnen Sint-Kamillus beoefend wordt. We zien burgerschap als “een geheel van praktijken (...) die een individu tot een bekwaam lid van een politieke gemeenschap maken.”²⁴ De klemtoon ligt dus op praktijken, aangezien burgerschap in de realiteit vorm krijgt door praktijken van verschillende actoren: de overheid, maar ook de markt, het middenveld en individuele burgers spelen een rol in hoe en of burgers als bekwaam lid van de politieke gemeenschap functioneren. Daarin focussen we specifiek op wat de politieke dimensie van burgerschap wordt genoemd: de manier waarop burgers bijdragen aan hoe de samenleving vorm krijgt.²⁵ We hebben het dus over de rollen die individuele burgers binnen Sint-Kamillus opnemen en waarin ze mee vormgeven aan de samenleving waarin ze leven. We hebben ook extra aandacht voor hoe ze zich daarmee verhouden tot praktijken van verschillende andere actoren in andere domeinen van de samenleving.

RLS'en zoals Sint-Kamillus bepalen mee hoe dit politiek burgerschap wordt vormgegeven. Ze kanaliseren het in een bepaalde richting: de instelling maakt dingen mogelijk die niet mogelijk zijn als individu. Tegelijk maken ze specifieke keuzes in hoe ze dingen aanpakken en zijn ze beperkt in hun capaciteiten om bekwaamheid van burgers te ondersteunen. Daardoor sturen ze burgerschap in een bepaalde richting: dingen die mogelijk zijn één organisaties zijn niet altijd mogelijk in andere ruimtes in de samenleving, en vice versa.

Zoals hierboven gezegd is dienstverlening in een welvaartsregime per definitie niet enkel afhankelijk van de overheid maar ook van actoren in het middenveld, de markt, families en individuen. Binnen de structuur van de welvaartsstaat nemen burgers verschillende rollen op. Burgers zijn in al die domeinen in verschillende rollen aanwezig, aan de ontvangende en gevende kant. In het kader van onze interesse in religieus en levensbeschouwelijk geïnspireerde praktijken van solidariteit kijken we vooral naar hoe burgers via levensbeschouwelijk geïnspireerde initiatieven of via vrijwillige inzet vorm geven aan solidariteit in de samenleving, al dan niet door zich op de overheid, haar beleid en instrumenten te richten. In dit stuk van het rapport gaan we dieper in op één specifieke thematiek die relevant is voor deze casus. We kijken naar hoe burgers in Sint-Kamillus mee vormgeven aan het realiseren van het recht op gezondheid, hoe zij daarover denken, en hoe dit zich verhoudt tot de doelstellingen van de Belgische welvaartsstaat.

²⁴ Turner, B. (1994). Postmodern Culture/Modern Citizens. In *The Condition of Citizenship* (Vol. 29). SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446250600.n12>

²⁵ Loobuyck, P. (2022). *Burgerschap: Politiek-filosofische perspectieven*. Boom.

Sint-Kamillus draagt als zorginstelling bij tot de praktische realisatie van het door de overheid gegarandeerde **recht op tijdige, kwaliteitsvolle en betaalbare gezondheidszorg**. Daarin spelen burgers binnen Sint-Kamillus als vrijwilliger maar ook als werknemer een rol. Hun beroepskeuze en inzet in hun job maakt het mee mogelijk dat dit recht gerealiseerd wordt. Hierboven haalden we al aan dat in de interviews de keuze voor Sint-Kamillus als werkgever als een vorm van solidariteit wordt omschreven. Dat kunne we ook met deze benadering op rechten in verband brengen: als niemand ervoor kiest om in deze sector te werken, kan het recht op zorg niet meer gerealiseerd worden. Daarnaast verwacht Sint-Kamillus ook meer van werknemers dan het tegen betaling uitoefenen van beroepsactiviteiten. Ze worden ook verwacht zich te scharen achter een missie, en bepaalde deugden te belichamen. Die deugden zijn, zoals we eerder aangaven, geïnspireerd door de levensbeschouwelijk achtergrond van de zorggroep. In wat volgt gaan we dieper in op hoe burgers in Sint-Kamillus mee vormgeven aan het realiseren van het recht op gezondheid, hoe zij daarover denken, en hoe dit zich verhoudt tot de doelstellingen van het Belgische welvaartsregime.

In de data zien we dat de geïnterviewden zelf niet naar het waarborgen van sociale rechten verwijzen als ze spreken over hun zorgarbeid. Ze hebben het over zorg en ondersteuning, of (vooral in officiële communicatie) over een dynamiek van vraag en aanbod. In de opvattingen en praktijken binnen Sint-Kamillus wordt het recht op gezondheid niet enkel door wetgeving en subsidiëring gerealiseerd, het steunt ook op wat we deugdzaam burgerschap van werknemers en vrijwilligers kunnen noemen, en een proces van vraag en aanbod in het zorglandschap.

In de interviews is een belangrijke rol weggelegd voor wat **burgerschapsdeugden** genoemd kunnen worden. Volgens denkers doorheen het politieke spectrum is het voor een gezonde samenleving noodzakelijk dat burgers bepaalde deugden in de praktijk brengen. Wat die deugden precies zijn, daar verschillen de meningen over: soms hebben die te maken met inzet voor anderen en het algemeen goed, soms met omgang met diversiteit en verschil van mening, of met nog andere invullingen. In de interviews en documenten zien we dat bepaalde deugden voorop worden gesteld als basis voor de activiteiten van Sint-Kamillus. Dat gaat vaak over zorgzaamheid en persoonlijke betrokkenheid bij het welzijn van anderen:

“Wij engageren ons volledig in de zorg voor patiënten, bewoners, familie en medewerkers. Deskundig zijn volstaat niet. We willen ons ook als mens én als teamlid betrokken en zorgzaam inzetten.”²⁶

²⁶ Visie | Zorggroep Sint-Kamillus. (z.d.). Geraadpleegd 6 september 2023, van <https://www.kamillus.be/over-sint-kamillus/visie>

Sint-Kamillus ziet gedrevenheid en betrokkenheid bij dit project als een vereiste naar personeel en vrijwilligers toe, en een geïnterviewde brengt dit ook in verband met de traditie van de Broeders van Liefde:

“Allez, laten we zeggen dat zijn niet de mensen die overal met open armen ontvangen worden. Niet altijd de meest gemotiveerde mensen, ook niet altijd de personen met wie je het gemakkelijkste succesvolle zorgtrajecten doet (...) Dus dat zijn ook profielen waar wij ons expliciet op richten. Waar we ook vinden van (...) daar moeten wij ook een aanbod voor voorzien. Dus dat is één van de manieren waarop we eigenlijk denk ik die geest van de Broeders van Liefde toch heel hard wakker houden (...) Dat vertaalt [zich] ook zo in onze missie, ja, ook in de profielen van medewerkers die wij zoeken. Dat wij ook wel bij selecties bijvoorbeeld gaan kijken hoe mensen zich daar tegenover verhouden hè. Die openheid hebben, die profielen van mensen of zij zeg maar een stuk, die aantrekkingskracht ook hebben om dit werk te doen.” (Interview 4, 7 maart 2023)

Die betrokkenheid vertaalt zich in een aantal concrete deugden. In de interviews en documenten worden onder meer empathie, openheid voor mensen die anders zijn, luisterbereidheid, inzet, en behulpzaamheid genoemd.

Sommigen verbinden die deugden met hun katholieke achtergrond. Eén geïnterviewde omschrijft bijvoorbeeld haar inzet tijdens de job, die voorbij het strikt noodzakelijke van haar functie gaat, als een deugd die voortkomt uit haar christelijke opvoeding en waarden:

“Ik ben heel erg van het idee (...) dat mensen, buiten hun professioneel leven, ook wel zich kunnen inzetten voor anderen, en daar denk ik dat mijn Christelijke waarden heel erg voor meespelen”

“Ik ben christelijk en katholiek opgevoed, en bij ons thuis was dat altijd zo iets van, je bent er niet alleen voor jezelf, maar ook voor anderen. Dus ik heb eigenlijk heel veel die waarde (...) als je van 8 tot 5 werkt, en je moet eens een keer een halfuur langer blijven omdat iemand het moeilijk heeft en je moet daarnaar luisteren, dat moet kunnen.” (Interview 3, 9 februari 2023)

Ook op de website van Broeders van Liefde zien we dit terugkomen. In een getuigenis zegt een medewerker: “Ik krijg hier als hulpverlener en mens zoveel kansen om het goede te doen op een integere manier.” In zekere zin geeft Sint-Kamillus op die manier mogelijkheden aan de betrokken personeelsleden om deze deugden (al dan niet gebaseerd op een religieus waardenpatroon) te praktiseren.

Naast burgerschapsdeugden herkennen we nog een tweede discours waarop de realisering van het recht op gezondheid bij Sint-Kamillus steunt: dat van vraag en aanbod. Wanneer dit door een burgerschapslens bekeken wordt, kan dit in verband gebracht worden met wat de ‘**cliëntisering**’ van burgerschap genoemd wordt. Dat betekent dat burgers hun rol meer als klant gaan zien die bepaalde diensten van de overheid of andere dienstverleners gaat gebruiken, dan als pakweg

iemand die deelneemt aan het politiek proces of verplichtingen heeft naar medeburgers.²⁷ Dat heeft niet enkel implicaties voor hoe burgers zichzelf zien in de rol van ontvanger van diensten, maar ook in dienstverlenende rollen. Wanneer instellingen de keuze om bepaalde dienstverlening te voorzien in termen van vraag en aanbod zien, bestaat een risico dat minderheden die numeriek niet groot zijn niet als relevant genoeg worden gezien om dienstverlening voor in te richten of de vorm van de dienstverlening op hun specifieke noden en wensen af te stemmen. Ook kunnen mogelijk andere overwegingen, zoals ideologisch of levensbeschouwelijk gemotiveerde waardenkaders die er meer op gericht zijn bepaalde idealen na te streven, minder een rol spelen. Dat zou dan voor spanningen zorgen met de achtergrond van de Broeders van Liefde. De vertaling van hun erfenis naar meervoudige, complexe problematieken lijkt mogelijk een compromis tussen beide discours te zijn: een aanbod voor een afgelijnd marktsegment dat ook in lijn ligt met de levensbeschouwelijk geïnspireerde waarden van de organisatie.

Wanneer geïnterviewde werknemers en documenten over gezondheid spreken, beschrijven die dat op een manier die vergelijkbaar is met de gangbare definitie van de Wereldgezondheidsorganisatie. Ze omschrijven gezondheid niet enkel als afwezigheid van ziekte maar als volledig fysiek, mentaal en sociaal welbevinden. Tegelijk springen een aantal elementen van de benadering van gezondheid eruit in de data. We pikken er hier twee uit: spirituele zorg en de nadruk op activering en arbeid.

De organisatie stelt de aandacht voor de **spirituele dimensie van zorg** als sterkte voorop, en iets wat de traditie van de Broeders van Liefde verderzet.

“Als psychiatrische zorggroep van de Broeders van Liefde gaan we voluit voor een geestelijke gezondheidszorg die oog heeft voor alle levensdomeinen. We hebben hierbij aandacht voor het lichamelijke, het psychische, het sociale en de zinbeleving.” (website)

“Dus we zorgen dat je het opneemt voor de mensen om hen zo goed mogelijk terug hun eigenheid terug te geven hè. En die zijn ze kwijt hè, je ziet dat (...) spiritueel-mentaal zijn die gehandicapt, hè. Dat is ja, en als je daarin zou slagen, om die terug een bepaald evenwicht te bezorgen - en dat is die bekommernis, dus daarin is dat wel hetzelfde als vroeger.” (Interview 2, 24 januari 2023)

“Goede zorg is holistisch: ze benadert de hele mens. En daarin hebben niet alleen de lichamelijke, emotionele en sociale dimensie een plaats, maar ook de spirituele.” (interview pastor Sint-Kamillus op Kerknet).²⁸

²⁷ Habermas, J. (1994). Citizenship and National Identity. In B. van Steenberg (Red.), *The Condition of Citizenship* (pp. 20-35). SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446250600>

²⁸ Katrien, C., & Lieve, W. (2020, oktober 3). *Ik doe het voor de fonkeling in iemands ogen*. Kerknet. <https://www.kerknet.be/kerknet-redactie/artikel/%E2%80%98ik-doe-het-voor-de-fonkeling-iemands-ogen%E2%80%99-katrien-cornette>

Op die manier brengt de zorggroep in de realisatie van het recht op gezondheid een element binnen dat niet onmiddellijk aanwezig is in de gangbare definitie of vanuit het perspectief van de wetgeving. Als we vanuit sociologische bril naar rechten kijken, gaat dat om noden waarvoor collectief verantwoordelijkheid wordt genomen.²⁹ Wanneer in psychiatrische instellingen dus verantwoordelijkheid genomen wordt om in zorg voor spirituele noden te voorzien, wordt dat in zekere zin een recht. Het recht op gezondheid wordt zo wat uitgebreid in deze context: bij Sint-Kamillus gaat het niet enkel om fysieke en mentale gezondheid, maar ook om spirituele gezondheid. Tegelijk botst dit rechtenkader met het feit dat het - zoals in de meeste instellingen met katholieke achtergrond - enkel om katholieke pastores gaat, ook al staan die voor iedereen open. Dat zorgt er enerzijds voor dat het instituut inzet op een eigenheid, identiteit en expertise die andere instellingen niet altijd hebben. Die pastores hebben echter vooral kennis over en expertise in de Rooms-Katholieke traditie, en bieden voor het merendeel diensten aan die bij die traditie aansluiten.

“De pastorale dienst, nu noemen we dat de dienst zinzorg. Die zijn eigenlijk heel breed bezig met spiritualiteit en een brede betekenis met zingevingsvraagstukken. Nog heel sterk vanuit het christelijk kader. Je voelt dat nog in dingen die ze organiseren, die ze doen. De wekelijkse misviering die er nog altijd is op de campus of Aswoensdag en dat soort tradities. Daar wordt nog altijd wel aandacht aan geschonken, maar tegelijk ook breder. Met een heel grote openheid naar andere levensbeschouwelijke invalshoeken.” (interview 4, 7 maart 2023)

“De stille ruimte is echt voor hen [de patiënten]. Er wordt soms al eens een pizzaatje gegeten. (lacht) Dus dat wordt ook voor anderen dingen gebruikt, maar dat is op zich ook niet erg. (...) dat mensen ongeacht hun levensovertuiging, dat je gewoon een plek hebt waar je kunt zitten en waar je welkom bent.” (Interview 1, 12 december 2022)

“De stille ruimte. Vol beelden en afbeeldingen. Eén sajāda [gebedsmatje], heel klein, te klein voor een volwassen man. Ligt in een ruimte vol met afbeeldingen – wie zal hier bidden? Ook geen plaats voor wuḍū. X zegt dat ze hier niet vaak moslims ziet.” (notities 12/12/2022)

Ook al kan iedereen gebruik maken van het aanbod, gepaste zorg is niet voorhanden voor iedereen, of toch niet in dezelfde mate. Mensen met andere levensbeschouwelijke achtergronden kunnen weliswaar op gesprek komen of gebruik maken van de stille ruimte, maar een moslim kan bijvoorbeeld geen hulp krijgen om zijn of haar recitatie van de Qur’ān te corrigeren of een boeddhist kan geen advies krijgen bij een ethische vraag waar die vanuit boeddhistische gedragsvoorschriften een antwoord op wil, omdat daar geen experts voor aangeworven zijn.

Als sommige groepen geen aanspraak kunnen maken op spirituele zorg die aansluit bij hun noden, doordat die vertrekt vanuit een bepaalde visie op wat spiritualiteit is, ontstaat een spanning met het

²⁹ Dean, H. (2013). *The translation of needs into rights: Reconceptualising social citizenship as a global phenomenon*. *International Journal of Social Welfare*, 22, 32-49.

idee dat het recht op gezondheid inhoudt dat alle burgers toegang hebben tot passende zorg. Dit zou een interessant voorbeeld kunnen zijn van hoe een rechtenkader ook tot een verrijking van het levensbeschouwelijk karakter van de zorgvoorziening kan leiden.

Zoals eerder gezegd legt Sint-Kamillus onder meer nadruk op arbeid als vorm van participatie in de samenleving en als therapeutisch instrument. Het recht op zorg wordt zo in de praktijk vormgegeven door de mogelijkheden voor arbeid te vergroten. Deze invulling van **participatie als arbeid** wordt in de literatuur vaak geïnterpreteerd als een invloed van economische vormen van redeneren, en een neoliberale invulling van zorg en solidariteit. Die nadruk op arbeid is er echter al van bij de oprichting van Sint-Kamillus in de jaren 30 van de 19^e eeuw, wanneer nog lang geen sprake kan zijn van neoliberalisme als ideologie. Arbeid wordt als helend omschreven, en deel van het therapeutisch proces:

“Mensen hebben nood aan activiteit, van bezig zijn en vooral zinvol kunnen bezig zijn op uw eigen niveau. En dat werkt herstellend. [dat is] vanaf begin twintigste eeuw meer en meer in psychiatrie binnengeraakt en dat zie je ook in zo’n instelling als Sint Kamillus. Wij zijn opengegaan rond 1930 en alles hier rond was... Je gaat ook nog een boerderij vinden en patiënten waren hier [eigenlijk] ingeschakeld in het dagelijks leven. Die werkten op de boerderij, die teelden gewassen, die zorgden voor dieren, die waren... die deden de tuinen, die deden mee de poets samen met de broeders. Dus die waren echt ingeschakeld in een soort minimaatschappij en die focus op activering is eigenlijk altijd al aanwezig geweest. Dat is hier nooit meer weggegaan. Het enige dat er dan nog veranderd is, is dat die activering en tewerkstelling initieel heel sterk binnen zat (...) en zitten we nu op die visie van: we moeten die tewerkstelling niet binnen organiseren, we moeten [ons] vooral naar buiten richten.” (Interview 4, 7 maart 2023)

Als arbeid als middel gebruikt wordt om het recht op gezondheid te realiseren, vereist dit ook dat er plaatsen zijn waar mensen tewerk kunnen worden gesteld. Sint-Kamillus werkt met verschillende initiatieven om de positie van en omgang met mensen met psychische kwetsbaarheden te verbeteren op de arbeidsmarkt, en bij uitbreiding de samenleving als geheel, door bewustwording en attitudeverandering. Dat doen ze vooral door acties gericht op burgers, en niet meteen via politieke instituten:

“Maar ik denk dat we wel kunnen zeggen dat heel wat mensen, en zeker mensen met een psychiatrische problematiek, ook nog kunnen getuigen van deuren die nog altijd gesloten zijn. Van weerstanden (...) Ge voelt dat toch nog dat daar (...) werk aan de winkel is hè.”

“[We] zorgen voor beeldvorming, sensibilisering. En dat gebeurt onder andere via concrete projecten hè. Ik denk dat het ‘Te gek project’ daarrond wel vermeldenswaardig is. Heel wat activiteiten organiseren om [te werken] rond sensibilisering, beeldvorming, rond GGZ. Maar ook bijvoorbeeld wat wij vorig jaar zelf ook gedaan hebben is meegedaan met open monumentendag. Om hier ook rondleidingen te geven dan aan mensen van de buurt, alle mogelijke geïnteresseerden (...) te gaan vertellen over: wie zijn we? Wat doen we? Hoe ligt de

historiek hier? In bepaalde gebouwen binnengaan, eens laten zien. Dus dat zijn allemaal dingen die we ook wel doen in kader van beeldvorming hè.” (Interview 4, 7 maart 2023)

Sint-Kamillus vormt zo ook een plek waar burgers naar structurele verandering streven op een manier die verder gaat dan wat een individu kan bereiken. De activiteiten die proberen attitudes rond psychische kwetsbaarheid in de samenleving te veranderen, bereiken een breed publiek en maken gebruik van middelen die individuele burgers niet ter beschikking hebben, zoals werkrachten en infrastructuur. In een getuigenis op de website zegt een personeelslid bijvoorbeeld dat haar “missie is om aan te tonen dat mijn cliënten ook veel kwaliteiten hebben.” Door haar werk bij Sint-Kamillus heeft ze een reeks mogelijkheden ter beschikking om dat effectief te doen. Het politiek burgerschap van deze vrouw en andere werknemers en vrijwilligers wordt dus verbreed binnen de organisatie. De focus ligt daarbij vooral op attitudevorming bij medeburgers eerder dan initiatieven die op overheidsbeleid gericht zijn, of mogelijkheden tot inspraak in beleidsorganen.

Op hoger niveau in de zorggroep en de centrale diensten van de Broeders van Liefde vervult de RLS wel een **signaalfunctie**. Ze geeft signalen vanop de werkvloer door aan de bevoegde overheidsinstanties, en probeert die ertoe aan te sporen tot actie over te gaan. Die signalen komen van de werkvloer, maar het is toch vooral in die hogere echelons dat de mogelijkheden liggen om op deze manier inspraak te hebben in politieke besluitvorming.

“Dat is meer een taak van onze algemeen-directeur die zo meer onze minister van Buitenlandse Zaken eigenlijk is, maar ook het hoofdbestuur in Gent. (...)En natuurlijk vanuit die centrale diensten, die zijn heel sterk beleidsmatig bezig (...) [ook] zijn ze vaak heel goed geplaatst om [ons] vanuit de diverse overlegorganen die de overheid soms ook zelf organiseert (...) te vertegenwoordigen en naar oplossingen te zoeken.” (Interview 4, 7 maart 2023)

Besluit

We bespraken in dit rapport een aantal aspecten van de werking van Sint-Kamillus die meer inzicht geven in de verhouding van de instelling tot het bredere Belgische welvaartsregime. We lijsten hier nog eens de belangrijkste punten op die we meenemen uit deze case studie:

- Sint-Kamillus brengt via haar activiteiten een specifieke vorm van **solidariteit** binnen in het welvaartsregime. We bespraken een aantal elementen daarvan. Dat gaat bijvoorbeeld om het economische discours over zorg, dat gangbaar is in de sector en zoals we aangaven soms spanningen met een rechtendiscours genereert. Ook ligt in de opvatting van Sint-Kamillus de nadruk op kwaliteit, en niet enkel de intentie van de gever zoals in sommige andere levensbeschouwelijk geïnspireerde vormen van solidariteit. Een ander aspect is het omgaan met andersheid, en de noodzaak om inspanningen te leveren om zelf aanpassingen te doen zodat die andersheid geacommodeerd kan worden. Daarmee verbonden zien geïnterviewde werknemers de keuze voor een job in de zorg en inzet binnen die job voorbij het strikt noodzakelijke als een vorm van solidariteit. In de bredere samenleving liggen die aanpassingen soms moeilijker, en sensibilisering hierrond is ook een belangrijk onderdeel van solidariteit binnen Sint-Kamillus.
- Sint-Kamillus vertaalt, zoals andere instellingen die verbonden zijn met de Broeders van Liefde, die **levensbeschouwelijke achtergrond** vooral naar een aantal waarden of principes waarop ze zich baseren en extra aandacht voor zingeving. Die vertaling van de levensbeschouwelijke achtergrond van de instelling staat binnen een specifieke theologische benadering van culturele en sociale veranderingen. Die benadering is in België populair, maar minder in andere regio's waar de Broeders actief zijn. Een recent conflict rond euthanasie toont de spanningen die dat teweeg kan brengen.
- Een van die principes is dat ze 'warme' en 'professionele' zorg willen combineren. Door de druk om efficiënt om te springen met middelen en de manier waarop die efficiëntie in de zorgsector wordt ingevuld ervaren sommige personeelsleden dat die **'warme' kant** belemmerd wordt, waardoor dus ook de vertaling van de levensbeschouwelijke identiteit van de instelling in het gedrang komt.
- Ook de **keuze van doelgroep** is deel van die vertaling van de levensbeschouwelijke achtergrond van de zorggroep. Door zich te richten op meervoudige, complexe problematieken lijkt Sint-Kamillus een compromis te vinden tussen de bedrijfseconomische

discours in de zorgsector en de levensbeschouwelijk geïnspireerde waarden van de organisatie.

- Binnen de opvatting van rechten en burgerschap die we hier gebruiken kunnen we stellen dat de aandacht voor **zingeving** een extra dimensie binnenbrengt in de manier waarop het recht op zorg hier gerealiseerd wordt. Dat rechtenperspectief stelt ook het feit dat enkel katholieke 'experts' aangeworven worden in vraag: niet iedereen heeft immers gelijke toegang tot gepaste spirituele zorg.
- Vanuit **postseculier** perspectief zien we in de werking van Sint-Kamillus een voorbeeld van de expertise van de Broeders van Liefde in het opzoeken van toenadering tussen religieuze en niet- of anders-religieuze perspectieven, en het omgaan met spanningen die dat teweeg brengt. Zoals bij de start van de activiteiten van de congregatie in de psychiatrie wordt de verrijking langs beide kanten opgezocht, maar ook een aantal spanningen ervaren. De controverse rond euthanasie binnen de congregatie en instellingen van de Broeders van Liefde is één voorbeeld hiervan.

Over Soligion

Dit case studie rapport is onderdeel van Soligion, een samenwerking van UAntwerpen, KU Leuven en Universiteit Gent in partnerschap met een aantal stadsbesturen, middenveldorganisaties en overheidsinstellingen, gefinancierd door het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek (FWO). Het project bestaat uit vier onderzoekspakketten en twee valorisatiepakketten. Het eerste onderzoek focust op het in kaart brengen van religieuze solidariteit in twee Vlaamse steden, Leuven en Antwerpen, en meer specifiek op de benadering van armoede daarin. Het tweede onderzoek kijkt naar de historische interactie tussen religieus geïnspireerde solidariteit en welvaartsstaatinstellingen tussen 1945 en 2000 in de Brusselse context. Het derde onderzoek gaat dieper in op de manier waarop in levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteitspraktijken zich verhouden tot de politiek-filosofische concepten die centraal staan in de solidariteit van de welvaartsstaat, op basis van veldwerk in Leuven en Oostende. Het vierde en laatste onderzoek baseert zich op veldwerk in Gent en Vilvoorde, waarin gefocust wordt op doorverwijzing van en naar levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteitsinitiatieven.

Qua valorisatie wordt op twee sporen gewerkt: er wordt een online platform ontworpen om de kennis en zichtbaarheid van en interactie met levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteitspraktijken te vergroten, en educatieve pakketten ontwikkeld over omgaan met levensbeschouwelijke solidariteit voor professionals.

